

Novel Studies of Law and Environment

ORIGINAL ARTICLE

Exploring the Trend of Water Regulations Legislation in the Islamic Republic of Iran

Mohaddese Qavamipour Sarshake¹ - Amirreza Mahmoudi²

Abstract

Background & Objectives: Water and water resources are considered one of the most strategic issues for human beings. Water management, including legislation, is important for all governments. In Iran, numerous laws related to water have been enacted over the past century. The present study aims to investigate the evolution of water-related laws in Iran in order to identify the existing and revised laws in this area.

Materials & Methods: This descriptive-analytical study was conducted by referring to library resources.

Findings: The findings show that numerous laws have been passed regarding water. However, these laws have been mostly case-specific and enacted without regard to previous laws, failing to meet international standards for water management.

Conclusion: The abundance of water laws in Iran does not necessarily imply their desirable quality. The existence of numerous, case-specific and inconsistent laws has led to practical problems. Therefore, reforming the existing laws and developing comprehensive and integrated statutes seems necessary.

Key words: water rights, legislation, water regulations, Iranian legal system.

1- (Corresponding author): PhD student in criminal law and criminology, Lahijan Branch, Islamic Azad University, Lahijan, Iran.

Email:

mohadesehghavamipour@gmail.com

2- Assistant Professor, Department of Law, Lahijan Branch, Islamic Azad University, Lahijan, Iran.

Email:

Amirreza.mahmodi@gmail.com

دوفصلنامه علمی

«مطالعات نوین حقوق و محیط‌زیست»

«مقاله پژوهشی» واکاوی روند قانون‌گذاری مقررات حوزه آب در جمهوری اسلامی ایران

محدثه قوامی پور سرشکه^۱ - امیررضا محمودی^۲

چکیده

زمینه و هدف: آب و منابع آبی یکی از مهم‌ترین موضوعات استراتژیک برای بشر به‌شمار می‌رود. مدیریت آب از جنبه‌های مختلف از جمله قانون‌گذاری، برای تمام دولت‌ها حائز اهمیت است. در ایران نیز طی بیش از یک قرن گذشته، قوانین متعددی در زمینه آب وضع شده است. هدف پژوهش حاضر، بررسی سیر تحول قوانین مرتبط با آب در ایران به‌منظور شناسایی قوانین موجود و تنقیح این حوزه است.

روش بررسی: این مطالعه به روش توصیفی-تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای صورت گرفته است.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد در حوزه آب، قوانین متعددی تصویب شده است. اما این قوانین غالباً به‌صورت موردی و بدون توجه به قوانین پیشین بوده و نتوانسته‌اند به استانداردهای بین‌المللی در زمینه مدیریت آب دست یابند.

نتیجه‌گیری: فراوانی قوانین آب در ایران لزوماً به معنای کیفیت مطلوب آن‌ها نیست. وجود قوانین متعدد، موردی و غیرهماهنگ منجر به مشکلاتی در عمل شده است. لذا اصلاح قوانین موجود و تدوین قوانین جامع و یکپارچه ضروری به نظر می‌رسد.

کلمات کلیدی: حقوق آب، قانون‌گذاری، مقررات حوزه آب، نظام حقوقی ایران.

۱- (نویسنده مسئول) دانشجوی دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران.
ایمیل:

mohadesehghavamipour@gmail.com

۲- استادیار گروه حقوق، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران.
ایمیل:

Amirreza.mahmodi@gmail.com

مقدمه

آب در لغت به معنای مایعی شفاف، بی‌طعم، بی‌بو و مرکب از دو عنصر اکسیژن و هیدروژن است (معین، ۱۳۷۱، ۲). در طول ادوار گذشته انسان‌ها در تلاش بوده‌اند تا در محلی سکنی گزینند که آب وجود داشته باشد. آب به‌عنوان عاملی که حیات انسان‌ها وابسته به آن است از گذشته تا به امروز از عوامل ایجاد تمدن و تجمع بشر محسوب می‌شود. به عقیده پژوهشگران اولین چرخ‌ها برای دسترسی به آب تقریباً سه هزار سال قبل از میلاد اختراع شده‌اند (رشیدی، ۱۳۸۱، ۱۹). قرآن کریم حدود ۱۴۰۰ سال قبل حیات و تداوم را درگرو وجود آب دانسته و در ۴۳ سوره به آن اشاره کرده است.

حقوق آب به‌عنوان شاخه‌ای نوظهور از حقوق می‌تواند طیف وسیعی از قوانین را در برگیرد از این‌رو هماهنگ‌سازی، تدوین و تخصیص چهارچوب حقوقی مدون و همگام با سایر قوانین مرتبط امری ضروری خواهد بود. با وضعیت کنونی در آینده‌ای نزدیک با چالش‌هایی در حوزه آب مواجه خواهیم بود درحالی‌که اکثر کشورها در سطح جهانی با نگرشی ژرف به آینده و تدوین برنامه‌های برای سال‌های آینده و همچنین اتخاذ تدابیر و سیاست‌هایی در تلاش برای تأمین آب، حفظ و نگهداری منابع آبی به هر روش ممکن هستند اما در ایران چنین سیاستی به‌کندی حرکت می‌کند (میبدی، ۱۳۸۱، ۲۱).

در راستای پژوهش حاضر تحقیقاتی صورت گرفته است، به‌طوری‌که در مقاله‌ای که توسط محقق رضا درویش زاده کوچ اصفهانی که در فصلنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی در سال ۱۳۹۸ صورت گرفته است سیر تحولات تاریخی در زمینه قانونگذاری در حوزه حقوق آب و بحث مالکیت آب و منابع آبی تبیین شده است و اهمیت راهبردی آب و منابع آبی را برای دوام حاکمیت الزامی دانسته است. یا در مقاله‌ای دیگر که توسط سیدعلی محمد بهروش در سال ۱۳۸۰ در رابطه با نحوه بهره‌برداری از آب‌های عمومی در حقوق ایران با نگرشی تطبیقی به رشته تحریر درآمده است، نگاهی به قوانین و شیوه‌های بهره‌برداری از آن صورت گرفته است و این نتیجه به‌دست آمده است که مالکیت بر آب و منابع آبی در طول زمان با توجه به سیاست‌های کلی دستخوش تغییر بوده است. همچنین در کتابی که توسط علیر ارشدی در موضوع بررسی تاریخی صنعت آب و مسائل حقوقی آن که در نشر پژوهشگاه نیرو به چاپ رسیده است، به مقررات حوزه آب پرداخته شده است و در آن به این مهم اشاره شده است که صنعت آب همواره یکی از موضوعات مهم مسائل حقوقی بوده و سیاست‌های کلی مدیریتی آن یکی از موارد ضروری در تحولات حقوقی آن بوده است.

بسیاری از سیاست‌های اتخاذشده در کشورهای جهان تحت عنوان مدیریت اقتصادی اجتماعی منابع آب با شیوه‌ها و سیاست‌های بر پایه نظام قانونی و حقوقی صورت می‌گیرد. درواقع نحوه مدیریت و حدود مسئولیت را چارچوب حقوقی و قانونی کشور مشخص می‌کند. سیاست‌ها و تدابیر صورت گرفته در کشور ایران موارد مختلفی همچون مالکیت منابع آب، بهره‌برداری از آب، حقوق مکتسبه وقف آب و... را در برمی‌گیرد. با این اوصاف آنچه اهمیت دارد این است که برای تعیین سیاست‌های کلی در حوزه آب و منابع آبی مطالعه تاریخی قوانین موجود امری اجتناب‌ناپذیر است. چراکه تجربه ثابت کرده است که پیشرفت و بهبود زمانی میسر است که اقدامات با نگاه به گذشته صورت گیرد (محمودی و همکاران، ۱۴۰۰، ۸).. با توجه به مطالب ارائه‌شده در این پژوهش می‌توان چنین نتیجه گرفت که علی‌رغم ضرورت و اهمیت بالای تدوین قوانین جامع و یکپارچه در حوزه آب و منابع آبی، هنوز فاصله زیادی تا رسیدن به چنین چارچوب حقوقی منسجمی در کشور وجود دارد.

باوجود آنکه در طول تاریخ قوانین و مقررات متعددی در این زمینه وضع شده است، اما بیشتر این قوانین بر اساس نیازها و مسائل مقطعی تدوین شده و فاقد یک رویکرد جامع و بلندمدت بوده‌اند. لذا، ضرورت دارد با بهره‌گیری از تجارب گذشته و تحلیل دقیق چالش‌های پیش‌رو، نسبت به تدوین یک برنامه راهبردی و یکپارچه درخصوص مدیریت منابع آبی کشور اقدام شود تا بتوان پاسخگوی نیازهای آتی در این حوزه بود.

حقوق آب در قوانین مصوب قبل از ۱۳۰۰ الی ۱۳۳۰

در بررسی روند قانون‌گذاری مقررات آب در ایران، اسناد و قوانین متعددی را می‌توان موردتوجه قرار داد که نشان‌دهنده تلاش برای مدیریت بهینه منابع آب از دیرباز بوده است. قانون بلدیه مصوب ۱۲۸۶ یکی از نخستین اسناد مکتوب در زمینه تقسیم آب‌های شهری و مراقبت از قنات‌ها و رودخانه‌ها به‌شمار می‌رود. همچنین، قانون تشکیل ایالات و ولایات مصوب همان سال، از مقررات اولیه برای پیشگیری از آلودگی منابع آب است که مقامات محلی را ملزم به اقداماتی در این زمینه کرده است (ذوالفقاری، ۱۴۰۰). با تصویب "قانون مدنی" در سال ۱۳۰۷ وضعیت مجهول و مبهم مالکیت و بهره‌برداری از آب در چارچوبی قانونی قرار گرفت و احکامی راجع به مالکیت آب‌ها و چشمه‌ها، بهره‌برداری از آب و... تدوین شد که تعدادی از آن‌ها همچنان معتبر بوده و مورد استفاده قرار می‌گیرد.

قانون ثبت اسناد و املاک مصوب ۱۳۰۸ شامل مقرراتی در خصوص ثبت قنات، چشمه‌سار و نحوه اعتراض به ثبت و مراحل آن است. بر اساس این قانون، عملیات ثبتی به حقوق اشخاص دارای قنات، چاه و مجرای آب خلی وارد نمی‌کند. همچنین شیوه تملک بر آب و منابع آبی به‌صورت قانونی مشخص شده است. قانون قنات مصوب ۱۳۰۹ و قانون تکمیلی آن مصوب ۱۳۱۳ با توجه به اهمیت قنات، حاوی احکامی در خصوص چاه و سایر مجاری آب است. قانون‌گذار به‌منظور تسهیل دسترسی به آب، احکامی برای آسان‌تر شدن فرآیند حفر و بهره‌برداری از چاه و قنات وارد کرده است. "قانون اصلاح قانون توسعه معابر مصوب ۱۳۲۰" به‌حق شهرداری بر خریداری قنات یا نهر با تصویب انجمن شهر و ابلاغ اخطار کتبی به مالکین اشاره کرده است، به‌طوری‌که اگر مالکین قنات که آب آن‌ها مورد مصارف شهری قرار می‌گیرد نخواهند یا نتوانند از حداکثر استعداد و توانایی آبدهی قنات یا نهر استفاده کنند شهرداری با شرایط یادشده می‌تواند آن را خریداری نماید (ذوالفقاری، ۱۳۸۵: ۳۲). در "قانون بهداشت شهری" نیز که در سال ۱۳۲۹ به تصویب رسید وزارت بهداشتی که آب‌لوله‌کشی شده یا تصفیه‌شده ندارند را تحت‌نظر گرفته تا صحت و سلامت مردم دچار خطر نشود. همچنین این قانون آلوده کردن آب قناتی که مصرف شرب دارند یا آلوده کردن آب در مراحل حمل‌ونقل را جرم‌انگاری کرده است (لباف، خاینکی، ۱۳۸۵: ۴۴). با بررسی قوانین مصوب در دوره قاجار و اوایل پهلوی می‌توان دریافت که تلاش‌هایی برای تنظیم امور مربوط به آب و منابع آبی صورت گرفته است. اما این قوانین بیشتر جنبه تنظیمی داشته و فاقد یک رویکرد جامع و یکپارچه به مقوله آب بوده‌اند.

از سوی دیگر، باوجود پراکندگی قوانین، همچنان خلأهایی در زمینه حقوق صاحبان چاه‌های عمیق یا قنات‌های طولانی، تعیین تکلیف منابع آبی مشترک میان استان‌ها و شهرهای هم‌جوار، و ضوابط صدور مجوز بهره‌برداری از آب‌های سطحی و زیرزمینی وجود داشت. لذا هرچند قانون‌گذاری در زمینه آب در این دوران آغاز شد ولی همچنان فاصله زیادی با وضع مقررات جامع و فراگیر برای مدیریت بهینه منابع آبی وجود داشت. بنابراین ضرورت داشت در دوره‌های بعدی با تصویب قوانینی نظیر قانون توزیع عادلانه آب، قانون مدیریت پایدار منابع آب و... گام‌های مؤثرتری در راستای تدوین یک نظام حقوقی جامع در عرصه آب برداشته شود.

حقوق آب در قوانین مصوب دهه ۳۰ و ۴۰

"قانون شهرداری مصوب ۱۳۳۴" و اصلاحیه‌های پس از آن وظایفی همچون تصویب لوله‌کشی آب شهر، تأمین آب شرب و جلوگیری از آلودگی آب، نحوه وصول و عوارض آب بهاء را بر عهده شهرداری‌ها و انجمن شهر قرار داده است. همچنین این قانون بستر رودخانه‌ها و نهرها و مجاری فاضلاب شهرها را از املاک عمومی به‌حساب آورده و در مالکیت شهرداری قرار داده است (زاهدی، ۱۳۸۴: ۵۶). همچنین مطابق این قانون برپایی تأسیسات مربوط به آبیاری از سمت وزارت آب و برق در بستر رودخانه واقع در شهر بلامانع بوده و شهرداری‌ها نیز موظف هستند برای اجرای کلیه عملیات عمرانی در کنار رودخانه‌ها نظر وزارت آب و برق را جلب نمایند. "قانون سازمان عمرانی کشور و ازدیاد سهم کشاورزان مصوب ۱۳۳۴" جهت احداث قنات، احیاء قنات بایر، نصب تلمبه آب در چاه

و قنات و رودخانه برای دستیابی به آب موردنیاز برای زراعت و مزارع تسهیلاتی برای معافیت از مالیات در نظر گرفته است و سازمان برنامه را مکلف کرده برای احداث قنات و استخراج آب برای کشاورزی وام در نظر بگیرد.

با توجه به موارد عنوان شده می‌توان تحلیل کرد که قانون شهرداری ۱۳۳۴ و اصلاحیه‌های بعدازآن، وظایف مهمی مثل توسعه شبکه آبرسانی، تأمین آب شرب سالم و جلوگیری از آلودگی آب را بر عهده شهرداری‌ها قرارداد. همچنین بستر رودخانه‌ها و مجاری آب را در مالکیت شهرداری‌ها دانست. به نظر می‌رسد این قانون گام مثبتی در جهت تمرکز مدیریت منابع آب شهری در شهرداری‌ها و افزایش مسئولیت آن‌ها در قبال آب شهروندان بوده است.

قانون سازمان عمرانی کشور نیز با پیش‌بینی تسهیلاتی برای احیاء قنات‌ها و تأمین آب کشاورزی، تلاش کرد تا منابع آب را برای بخش کشاورزی نیز تأمین نماید. البته لازم بود نظارت‌های لازم برای جلوگیری از بهره‌برداری بی‌رویه نیز انجام شود. در مجموع به نظر می‌رسد این دو قانون سعی در تأمین آب شهروندان و کشاورزان داشته‌اند که قابل تقدیر است.

"قانون تأسیس وزارت آب و برق مصوب ۱۳۴۲" جهت استفاده حداکثری از منابع آب و تأمین برق وزارت آب و برق با وظایفی خاص و حیاتی از جمله انجام برنامه‌ها و طرح‌های تأمین و انتقال آب، نظارت بر چگونگی استفاده از منبع آب، اداره تأسیسات تأمین و انتقال آب شکل گرفته است. همچنین در این قانون به مواردی از جمله ادامه فعالیت‌های سازمان آب تهران، بنگاه مستقل آبیاری و سایر سازمان‌های دولتی که در زمینه احداث و بهره‌برداری از سدها و منابع آب و برق اشاره شده و مقرر گشته که وظایف و اختیارات و فعالیت‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات و شهرداری‌ها در مؤسسات ذکر شده طبق تصویب‌نامه هیئت‌وزیران به وزارت آب و برق واگذار گردد.

تا پیش از سال ۱۳۴۵ و تصویب "قانون حفظ و حراست منابع آب‌های زیرزمینی کشور" در قوانینی که اشاره شد احکامی درخصوص نحوه مدیریت منابع آب و مسئولیت دولت در تأمین آب به تصویب رسیده بود اما پس از تصویب قانون حفظ و حراست منابع آب‌های زیرزمینی قانون‌گذار در جهت حفظ، حراست و مدیریت منابع آبی زیرزمینی حفر چاه و برداشت از منابع آب را منوط به اخذ مجوز از وزارت آب و برق کرد و همچنین در مناطقی که سطح سفره آب زیرزمینی با کاهش روبه‌رو بوده، ممنوعیت حفر چاه و قنات را اعلام کرد. از دیگر مقررات عنوان شده در این قانون می‌توان به اجرای برنامه آماربرداری دقیق از آب چاه‌ها و چشمه‌ها و قنات و جلوگیری از آلودگی آب اشاره کرد. این قانون اولین قانون خاص در حوزه آب بوده و سرآغازی برای شکل‌گیری نظام حقوقی آب هست (ذوالفقاری، ۱۴۰۰: ۳۸)

"قانون مربوط به اراضی ساحلی" که در سال ۱۳۴۶ به تصویب رسید با ارائه تعریفی از اراضی مستحذو و حریم دریایی نقش مهمی در پیدایش و نحوی تعیین میزان حریم‌ها داشته به‌طوری‌که حریم دریای خزر ۶۰ متر از آخرین نقطه مد دریا بوده و حریم دریای عمان و خلیج فارس با پیشنهاد وزارت کشاورزی باید به تصویب هیئت‌وزیران برسد که حداقل تعیینی آن ۶۰ متر است.

قانون آب و نحوه ملی شدن آن مصوب ۱۳۴۷/۴/۲۷ و اصلاحات بعدی را می‌توان سرآغاز نظام حقوقی آب در کشور ایران دانست که آب‌های ملی را اعلام و آب را به‌عنوان ثروت ملی و عمومی دانسته است (آیروملو، ۱۳۸۰: ۳۳) این قانون همچنین مقرراتی در حوزه مالکیت آب، نحوه بهره‌برداری و مصرف آب، آب‌های سطحی، آب‌های زیرزمینی، حیطه وظایف و اختیارات وزارت آب و برق، طریقه تملک اراضی و املاک موردنیاز طرح‌های حوزه آب، بهاء و... وضع کرده است.

قانون آب و نحوه ملی شدن آن با دقت نظر و کارشناسی دقیق در مدت ۳ سال با بررسی‌های فراوان تهیه و به تصویب رسیده و حتی "قانون توزیع عادلانه آب مصوب ۱۳۶۱" که در حال حاضر نیز اجرا می‌شود با تأثیرپذیری از اصول و کلیات این قانون تهیه، تدوین و تصویب شده است.

علی‌رغم تلاش‌های صورت‌گرفته در دهه‌های ۳۰ و ۴۰ شمسی برای تدوین برخی قوانین در حوزه آب، همچنان خلاءهایی در این زمینه به‌چشم می‌خورد. از جمله اینکه، مقررات جامع و فراگیری درخصوص مکانیزم دقیق توزیع آب در سطح ملی و استانی، نحوه تعیین حقابه‌های آبی شهرها و روستاها بر اساس جمعیت و نیاز آن‌ها، و ضوابط مشخص برای جلوگیری از برداشت بی‌رویه از منابع آب وجود ندارد.

همچنین به‌نظر می‌رسد تدوین و تصویب قوانینی در زمینه ایجاد بازارهای آب و مشارکت بخش خصوصی در مدیریت منابع آبی کشور با توجه به کمبود منابع آبی، امری ضروری است. درمجموع، با وجود پیشرفت‌های صورت‌گرفته در قانون‌گذاری آب طی این دو دهه، هنوز راه درازی تا رسیدن به یک نظام حقوقی جامع در این حوزه باقی مانده است.

حقوق آب در قوانین مصوب دهه ۵۰

در این قسمت به‌دلیل اینکه مقارن است با پیروزی انقلاب اسلامی و تصویب قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۵۸، لذا قوانین موضوعه راجع به حقوق آب در دهه ۵۰ شمسی را به‌صورت جدا از قانون اساسی مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱: حقوق آب در قوانین موضوعه مصوب دهه ۵۰

"قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست" که در ۱۳۵۳/۲/۲۸ به تصویب رسید به لزوم حفاظت از محیط‌زیست، اهمیت آب و تعریف آلودگی آب پرداخته و برای آلوده‌کنندگان آب و محیط‌زیست مجازات‌های همانند حبس، جزای نقدی و تعطیلی فعالیت‌های آلاینده در نظر گرفته است.

حدود ۲۸ ماه بعد از پیش‌بینی تشکیل شرکت‌های توزیع آب شهرها در تبصره ۵۰ "قانون بودجه سال ۱۳۵۲" "قانون تشکیل شرکت‌های تأمین و توزیع آب و تأسیسات فاضلاب شهرها" در تاریخ ۱۳۵۴/۴/۲۹ به تصویب رسید. این شرکت‌ها، شرکت‌های تخصصی در حیطه تأمین و انتقال و توزیع آب شهرها و احداث تأسیسات جمع‌آوری فاضلاب‌ها بوده که تا قبل از وجود نداشته‌اند. به‌واسطه شرکت‌های آب منطقه‌ای فرآیند تأمین و انتقال آب کلیه مصارف صنعتی، کشاورزی و... بر عهده این شرکت‌ها بوده است. "قانون اراضی مستحدث و ساحلی مصوب ۱۳۵۴/۴/۲۹" بعد از تصویب "قانون اراضی ساحلی" در سال ۱۳۴۶ در پی اصلاحاتی برای برخی امور اراضی مستحدثه، اراضی ساحلی، حریم و تالاب مورد تعریف قانون‌گذار قرار گرفته است. بر همین اساس عرض حریم دریای خزر ۶۰ متر از آخرین نقطه پیشرفتگی دریا در سال ۱۳۴۶ و دریاچه ارومیه نیز ۶۰ متر از آخرین پیشرفتگی سال ۱۳۵۳ و عرض حریم دریای عمان و خلیج فارس نیز ۶۰ متر از آخرین نقطه مد تعیین شد و مقرر شد که عرض حریم و حدود اراضی مستحدث دیگر دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور با پیشنهاد از سوی وزارت کشاورزی به تصویب هیئت‌وزیران برسد.

۲: حقوق آب در قانون اساسی ۱۳۵۸

با تدوین "قانون اساسی" پس از پیروزی انقلاب اسلامی اعضای شورای تدوین قانون اساسی با تدوین اصولی در ارتباط با محیط‌زیست و منابع طبیعی به تشریح اهمیت آب پرداختند. اصل ۴۴ قانون اساسی در جهت تبیین نظام اقتصادی کشور شبکه‌های بزرگ آبیاری و سدها را در زمره مالکیت عمومی و در اختیار دولت دانسته است. همچنین در سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اصلاح مواد از قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و اجرای سیاست‌های کلی اصل چهارم و چهارم قانون اساسی مصوب ۱۳۸۶/۱۱/۸ مجلس شورای اسلامی و ۱۳۸۷/۳/۲۵ مجمع تشخیص مصلحت نظام فعالیت‌های مرتبط به شبکه‌های بزرگ آبرسانی و سدها همچنان جز فعالیت‌های اقتصادی دولت محسوب شده و غیرقابل واگذاری هستند (هاشمی، ۱۴۰۰: ۶۶)

طبق اصل چهارم و پنجم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دریاها، دریاچه‌ها، رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، داخل در انفال و جزئی از ثروت‌های عمومی معرفی شده‌اند. یکی از اصولی که هنگام بررسی نهایی قانون اساسی بدون هرگونه بحث و مذاکره‌ای به

تصویب رسید اصل پنجاهم قانون اساسی است که حفاظت از محیط‌زیست را وظیفه عمومی مردم تلقی می‌کند و فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط‌زیست ملازمه پیدا کند را ممنوع اعلام کرده است. بنابراین قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل ۴۵ به‌منظور پیشگیری از آلودگی محیط‌زیست به‌ویژه آب احکامی مقرر کرده است.

قوانین موضوعه دهه ۵۰ همچون قانون حفاظت محیط‌زیست، قانون تشکیل شرکت‌های آب و قانون اراضی مستحدث و ساحلی، نشان از توجه قانونگذار به حفاظت از منابع آبی دارد. این قوانین با الزاماتی همچون مجازات آلوده‌کنندگان آب و تعیین حریم برای منابع آبی، در پی حفظ و پایداری این منابع بوده‌اند. در قانون اساسی ۱۳۵۸ نیز اصولی چون ۴۴، ۴۵ و ۵۰، وظیفه عمومی حفاظت از محیط‌زیست و منابع آب را مشخص کرده و فعالیت‌های آلاینده را ممنوع اعلام نموده‌اند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در دوره مورد بررسی، توجه ویژه‌ای به حفظ منابع آبی شده است.

حقوق آب در قوانین مصوب دهه ۶۰

"قانون توزیع عادلانه آب" که در تاریخ ۱۳۶۰/۱۲/۱۶ حدود ۱۵ سال بعد از تصویب قانون آب و نحوه ملی‌شدن آن به‌تصویب رسیده است. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، کاهش منابع و ذخایر آب کشور و ضرورت تدوین قانون مطابق با مقتضیات زمان قانون‌گذاران را بر آن داشت تا قوانین جدیدی در بخش آب وضع کنند به همین سبب لایحه قانونی توزیع عادلانه آب وارد مجلس شد و پس از بررسی‌های متعدد به تصویب رسید، اما هیچوقت نتوانست انتظارات لازمه از یک قانون جامع را برآورده سازد (رشیدی، ۱۳۸۲: ۷۸) برای حفظ و تثبیت کناره و بستر رودخانه مرزی قانونی با همین نام در تاریخ ۱۳۶۲/۵/۱۸ به تصویب رسید که در آن در جهت اصلاح مسیر و نحوه حفاظت از رودخانه‌های مرزی کمیته‌ای شکل می‌گیرد تا بر اساس مقررات و اصل ۷۸ قانون اساسی اقدامات لازم و معمول را انجام دهد.

در "قانون تشکیل وزارت جهاد سازندگی" که در تاریخ ۱۳۶۲/۹/۸ تصویب شد تأمین آب کشاورزی برای روستاها، لوله‌کشی آب آشامیدنی روستاها و تعمیر و بازسازی قنات‌ها در حیطه‌ی وظایف این نهاد قرار گرفت اما این قانون همچنان وظایف وزارت نیرو و کشاورزی که در قانون توزیع عادلانه آب عنوان شده بود را محفوظ نگاه داشته و با تشکیل وزارت جهاد سازندگی همزمان وزارتخانه‌های نیرو، کشاورزی و جهاد سازندگی بر بخش‌های مختلف آب کشور به انجام تکالیف و مسئولیت‌های خود می‌پردازند.

بر طبق "قانون تشکیل شرکت‌های آب و فاضلاب مصوب ۱۳۶۹/۱۰/۱۱" و اصلاحات بعدی آن مصوب ۱۳۸۰ شرکت‌های آب فاضلاب استان شکل گرفت که بعد از اصلاحات سال ۱۳۸۰ تشکیل این شرکت‌ها در شهرهای هر استان و ایجاد شرکت‌های فاضلاب در دستور کار قرار گرفت که وظیفه اصلی این شرکت‌ها بهره‌برداری‌ها برای توزیع آب شهری و انتقال و تصفیه فاضلاب شهرها در داخل محدوده شهر می‌باشد.

در راستای تحلیل و نقد قوانین ذکر شده باید عنوان کرد که قانون توزیع عادلانه آب ۱۳۶۰ با هدف تنظیم توزیع آب در شرایط کم‌آبی پس از انقلاب تصویب شد، اما نتوانست انتظارات را برآورده کند. قانون حفظ کناره و بستر رودخانه‌های مرزی ۱۳۶۲ نیز به‌منظور حفاظت از این منابع آبی تصویب گردید. قانون تشکیل وزارت جهاد سازندگی ۱۳۶۲ وظایفی چون تأمین آب روستایی را برعهده این وزارتخانه قرار داد. در مجموع با وجود تلاش برای تدوین قوانین جدید پس از انقلاب، همپوشانی وظایف دستگاه‌های اجرایی و نبود یک قانون جامع آب همچنان احساس می‌شد. لذا تدوین چنین قانونی ضروری به‌نظر می‌رسد

حقوق آب در قوانین مصوب دهه ۷۰

برای بهره‌برداری از منابع آبی تحت حاکمیت کشور و آبی‌دار کردن آب‌ها، "قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی جمهوری اسلامی ایران" در تاریخ ۱۳۷۴/۶/۱۴ به تصویب رسید و مطابق آن انجام کلیه فعالیت‌های ازجمله آبی‌پروری، آبی‌دار کردن، تکثیر و پرورش انواع آبزیان و صیادی و سایر فعالیت‌های مرتبط در آب‌های داخلی، تنها با انجام هماهنگی‌های لازمه با وزارت

نیرو امکان‌پذیر شده است (ذوالفقاری، ۱۴۰۰: ۴۴). همچنین در راستای جلوگیری از آلودگی آب‌هایی که مصرف شرب دارند این اقدامات تنها با اخذ مجوز از وزارت نیرو ممکن شده است.

"قانون مجازات اسلامی" که در تاریخ ۱۳۷۵/۳/۲ به تصویب رسید اقداماتی چون استفاده غیرمجاز از آب یا فاضلاب بدون پرداخت حق انشعاب، سرقت تأسیسات و تجهیزات آب، تخریب و ایجاد حریق و خرابکار در تأسیسات آب و شبکه‌های آب و فاضلاب، استفاده از پساب، آلوده کردن آب آشامیدنی، توزیع آب آشامیدنی آلوده، جرم‌انگاری کرده است. همچنین در این قانون با تعریف آلودگی آب اعلام جرم در این حیطه را بر عهده وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی و سازمان حفاظت محیط‌زیست قرار داده و علیرغم مسئولیت وزارت نیرو، شرکت‌های آب منطقه‌ای و شرکت‌های آب و فاضلاب هیچ مسئولیتی در نظر نگرفته است. موارد مزبور در "قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲" همچنان پابرجا است.

در "قانون ایجاد تسهیلات برای توسعه طرح‌های فاضلاب و بازسازی شبکه‌های آب شهری" مصوب ۱۳۷۷/۳/۲۴ قانون‌گذار برای تأمین هرچه بهتر منابع مالی در جهت توسعه طرح‌های فاضلاب و بازسازی شبکه‌های آب شهری با پیش‌بینی راهکارهایی از جمله دریافت وجه توسط شرکت‌های آب و فاضلاب از مشترکین سعی در تأمین منابع مالی موردنیاز خودکرده است.

"قانون تشویق سرمایه‌گذاری در طرح‌های آب کشور" مصوب ۱۳۸۱/۵/۶ در راستای همکاری بخش‌های خصوصی در جهت تأمین آب، ایجاد شبکه‌های آبیاری و واگذاری طرح‌های نیمه‌تمام با حداکثر ۳۰ درصد پیشرفت در عملیات اجرایی آن‌ها مقرراتی تعیین‌شده که به سرمایه‌گذاران اجازه می‌دهد نسبت به انجام این طرح‌ها اقدام نمایند. اما به موجب قانون مقرر شده کلیه آب‌های استحصال شده به جز حقابه‌های موجود به سرمایه‌گذار تخصیص یابد اما به مالکیت سرمایه‌گذار اشاره‌ای نشده و تخصیص آب به موجب سند آب امکان‌پذیر است که نشانگر مباحث مرتبط با مالکیت یا حق بهره‌برداری از آب است (ذوالفقاری، ۱۴۰۰: ۵۳).

در رابطه با مالکیت سرمایه‌گذار بر مستحدثات شورای مالکیت با اعلام ایراد، به عدم امکان مالکیت سرمایه‌گذار معتقد بود و آن را مغایر با اصل چهل و چهار قانون اساسی می‌دانست و در بررسی‌های مجدد در مجلس شورای اسلامی و اعلام نظرات موافق و مخالف، مقرر شد مستحدثات و حقوق سرمایه‌گذار در زمان بهره‌برداری در اختیار خود سرمایه‌گذار قرار بگیرد.

در راستای تحلیل قوانین این قسمت باید ذکر کرد که قانون حفاظت و بهره‌برداری از منابع آبی ۱۳۷۴، فعالیت‌های مرتبط با منابع آبی را منوط به اخذ مجوز از وزارت نیرو کرد تا از آلودگی آب‌های شرب جلوگیری شود که اقدام مثبتی به نظر می‌رسد. قانون مجازات اسلامی نیز با جرم‌انگاری آلوده کردن آب و تخریب تأسیسات آبی، حمایت کیفری مناسبی را فراهم نمود. اما عدم تعیین مسئولیت برای دستگاه‌های ذی‌ربط در آلودگی‌ها، کاستی این قانون به نظر می‌رسد. در مجموع، تدوین یک قانون جامع آب که بتواند کاستی‌های موجود را برطرف کند، ضرورت دارد.

حقوق آب در قوانین مصوب دهه ۸۰

برای جلوگیری از آلودگی محیط‌زیست و حفظ هر چه بهتر محیط‌زیست "قانون مدیریت پسماندها" در تاریخ ۱۳۸۳/۲/۲۰ تصویب شد و در ارائه تعریفی برای پسماند عنوان می‌کند که پسماند به مواد جامد، مایع و گاز (غیر از فاضلاب) که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم حاصل از فعالیت انسان بوده و از نظر تولیدکننده زائد تلقی می‌شود، که انواع آن به عادی، پزشکی (بیمارستانی)، ویژه، کشاورزی و صنعتی تقسیم‌شده است. نکته قابل‌توجه در این مبحث این است که قانون‌گذار فاضلاب را به‌عنوان پسماند معرفی نکرده و برای دفع و امحاء آن احکامی را مشخص نکرده است.

بعد از سپری شدن ۲۷ سال از تصویب قانون عادلانه آب و ۵ سال بعد از اینکه قانون‌گذار تبصره ماده ۳ قانون مذکور را لغو کرد مجدداً با تصویب "قانون تعیین تکلیف چاه‌های آب فاقد پروانه بهره‌برداری" مصوب ۱۳۸۹/۴/۱۳ در طی مدت دو سال به چاه‌های حفاری‌شده بدون مجوز قانونی تا سال ۱۳۸۵ پروانه بهره‌برداری اعطا شد. همچنین طبق این قانون گروهی تحت عنوان کمیسیونی

رسیدگی به امور آب‌های زیرزمینی متشکل از یک نفر قاضی، یک نفر نماینده سازمان جهاد کشاورزی استان و یک نفر نماینده شرکت آب منطقه‌ای تشکیل شده که مرجع حل اختلافات مربوط به اجرای این قانون و قانون توزیع عادلانه آب بود. بر طبق "قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی" که در تاریخ ۱۳۸۹/۱۲/۴ تصویب شد وزارتخانه‌های نیرو و تعدادی دیگر از دستگاه‌ها موظف شدند به تدوین معیار و استاندارد مصرف انرژی به ازای هر واحد سطح زیر کشت زراعی و باغی را بر اساس شرایط اقلیمی، استحصال مجاز آب و با توجه به نوع محصول و با استفاده از شیوه‌های پربازده استحصال آب و روش‌های جدید آبیاری اقدام نمایند. در همین راستا و برای مدیریت در تولید و مصرف آب دستورالعملی فنی برای طراحی و ساخت تجهیزات اندازه‌گیری و کنترل شبکه هوشمند تعیین، ابلاغ و اجرا می‌شود.

بر طبق این قانون مقرر شد برای افراد جدید متقاضی دریافت کنتور، کنتورهای هوشمند دارای قابلیت قرائت و کنترل هوشمند نصب شود و طی مدت ۵ سال با اولویت قرار دادن مشترکین پرمصرف کنتورهای مشترکین قدیمی نیز با سامانه قرائت و کنترل هوشمند بار تجهیز شود. همچنین وزارت نیرو برای صرفه‌جویی در مصرف انرژی موظف شد با انجام کارشناسی‌های دقیق در جهت امکان‌سنجی و توجیه اقتصادی، حرارت لازمه برای واحدهای آب‌شیرین‌کن تقطیری را از محل بازیافت تلفات نیروگاه‌های حرارتی تأمین نماید و همچنین این قانون سازمان انرژی اتمی را ملزم کرد که قبل از اقدام به احداث و راه‌اندازی نیروگاه‌های اتمی، برای بازیافت انرژی حاصل از تلفات حرارتی نیروگاه‌های هسته‌ای به‌صورت سرمایه‌گذاری، گرمایش، تولید آب شیرین مطالعات و امکان‌سنجی‌های لازم را در جهت به‌کارگیری تولید هم‌زمان برق و حرارت در نیروگاه‌ها انجام دهد و در صورتی که مطالعات منجر به نتایج مفید و سودمندی شد این نیروگاه‌ها را صرفاً بر اساس همین روش‌ها احداث کنند (غلامی، ۱۳۸۹: ۷۴)

در "قانون افزایش بهره‌وری بخش کشاورزی و منابع طبیعی" که در تاریخ ۱۳۸۹/۴/۲۳ به تصویب رسید به‌منظور افزایش راندمان و بهره‌وری آب تمهیدات و اقداماتی برای برقی‌کردن چاه‌های آب کشاورزی و تحویل حجمی آب به بهره‌برداران با اولویت‌دادن به تشکلهای قانونی فعال در زمینه کشاورزی بر طبق سند ملی آب، ظرفیت تحمل مجاز حوضه‌های آبریز با مدنظر قراردادن شرایط اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی و فنی با درنظر گرفتن اولویت‌های مشخص برای اختصاص‌دادن آب کشاورزی قوانینی پیش‌بینی شد. در این قانون برای جبران کمبود آب و ترازهای منفی آب‌های زیرزمینی و استفاده بهینه از منابع آبی، دولت با اتخاذ سیاست‌هایی موظف شد برای تنظیم روابط، مشخص کردن راهبردها و شیوه‌های علمی و راه‌های کمی و کیفی تحقق سیاست‌های سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور در بخش منابع طبیعی، کشاورزی و محیط‌زیست اسنادی از جمله سند ملی توسعه منابع آب، سند ملی توسعه بخش کشاورزی و سند ملی حفاظت محیط‌زیست و توسعه پایدار در افق چشم‌انداز ۱۴۰۴ را حداکثر شش ماه پس از تصویب قانون تدوین و به تائید مجلس شورای اسلامی ارائه نماید.

مقرراتی برای جلوگیری از آلودگی آب‌هایی که تحت حاکمیت ایران در حوزه خلیج فارس، دریای خزر، دریای عمان و رودخانه‌های دارای قابلیت کشتیرانی علی‌الخصوص برای کشتی‌های نفت‌کش در "قانون حفاظت از دریاها و رودخانه‌های قابل کشتیرانی درمقابل آلودگی به مواد نفتی" مصوب ۱۳۸۹/۵/۲۷ پیش‌بینی شد که برای متخلفان و مجرمان مجازات‌هایی مقرر شده است که مسئولیت پیگیری و جلوگیری از آلودگی و تعقیب مجرمان این حوزه را برعهده سازمان بنادر و دریانورد قرار داده و وظیفه پیگیری از آلودگی آب‌های سایر مناطق را برعهده سازمان حفاظت محیط‌زیست ابقا کرده است.

قانونگذار در دهه ۸۰ با تصویب قوانین متعددی همچون قانون مدیریت پسماندها، قانون تعیین تکلیف چاه‌های فاقد پروانه، قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی و قانون حفاظت از دریاها و رودخانه‌ها، تلاش کرده است تا از طریق ایجاد مکانیسم‌های نظارتی و مجازات متخلفان، از آلودگی منابع آبی جلوگیری نماید. همچنین با تشویق مصرف بهینه آب از طریق برقی‌سازی چاه‌ها و نصب کنتورهای

هوشمند، زمینه را برای مدیریت مصرف و حفظ منابع آبی فراهم کرده است. بنابراین مجموعه قوانین دهه ۸۰، گام مثبتی در جهت تحقق اصول ۴۴ و ۴۵ قانون اساسی درخصوص حفاظت از منابع آب و محیط‌زیست به‌شمار می‌رود.

حقوق آب در قوانین مصوب دهه ۹۰ تا ۱۴۰۱

"قانون بودجه ۱۳۹۰" که در تاریخ ۱۳۹۰/۰۲/۱۹ تصویب شد بودجه‌ای برای آب‌رسانی به روستاها و مناطقی که از آب آشامیدنی سالم برخوردار نبوده‌اند بر طبق شاخص محرومیت و تعیین اعتبار برای سرعت بخشیدن برای احداث و راه‌اندازی آب‌بندان‌ها و مجهز کردن و کامل کردن پروژه‌های شبکه‌های آبیاری و زهکشی فرعی و تشویق سرمایه‌گذاران حقوقی و حقیقی قسمت‌های غیردولتی و تعاونی‌های تولیدی، مهار کردن آب‌های مرزی و اجازه انتشار اوراق مشارکت، تشکیل‌های آب‌بران و شرکت‌های سهامی زراعی تخصیص داده شد. همچنین هزینه‌های مصرفی و حق انشعاب آب، گاز و برق حسینی‌ها، مساجد و دارالقرآن‌های روستایی به‌اندازه متوسط مصرف سال ۱۳۸۹ رایگان شد.

در "سیاست‌های کلی محیط" مصوب ۱۳۹۴/۸/۲۶ که در جهت اجرای بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی توسط مقام معظم رهبری ابلاغ شد احکامی به شرح زیر پیش‌بینی شد:

- مدیریت جامع، هماهنگ و نظام‌مند منابع حیاتی (از قبیل هوا، آب، خاک و تنوع زیستی) مبتنی بر توان و پایداری زیست‌بوم به‌ویژه با افزایش ظرفیت‌ها و توانمندی‌های حقوقی و ساختاری مناسب همراه با رویکرد مشارکت مردمی؛
- ایجاد نظام یکپارچه ملی محیط‌زیست؛
- اصلاح شرایط زیستی به‌منظور برخورداری ساختن جامعه از محیط‌زیست سالم و رعایت عدالت و حقوق بین‌نسلی؛
- پیشگیری و ممانعت از انتشار انواع آلودگی‌های غیرمجاز و جرم‌شناسی تخریب محیط‌زیست و مجازات مؤثر و بازدارنده آلوده‌کنندگان و تخریب‌کنندگان محیط‌زیست و الزام آنان به جبران خسارت؛
- پایش مستمر و کنترل منابع و عوامل آلاینده هوا، آب، خاک، آلودگی‌های صوتی، امواج و اشعه‌های مخرب و تغییرات نامساعد اقلیم، و الزام به رعایت استانداردها و شاخص‌های زیست‌محیطی در قوانین و مقررات، برنامه‌های توسعه و آمایش سرزمین؛
- اصلاح الگوی تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی و بهینه‌سازی الگوی مصرف آب، منابع، غذا، مواد و انرژی به‌ویژه ترویج مواد سوختی سازگار با محیط‌زیست؛
- دیپلماسی محیط‌زیست با تلاش برای ایجاد و تقویت نهادهای منطقه‌ای برای مقابله با گردوغبار و آلودگی‌های آبی. در "قانون مجازات استفاده‌کنندگان غیرمجاز از آب، برق، تلفن، فاضلاب و گاز" که در تاریخ ۱۳۹۶/۳/۱۰ به تصویب رسید تمامی اشخاص موظف به استفاده از انشعابات قانونی هستند و در صورت استفاده غیرمجاز یا داشتن انشعاب مجاز و استفاده غیرمجاز جرایم و مجازات‌هایی همچون الزام به پرداخت بهای خدمات مصرفی و جبران خسارت و صورت تکرار محکوم‌به قطع انشعاب می‌گردد.^۱

^۱. ماده ۲ این قانون عنوان می‌کند: هر شخصی به هر طریق مبادرت به هر نوع تصرف یا تغییری در وضعیت دستگاه‌های اندازه‌گیری آب، برق، گاز، تلفن و یا شبکه فاضلاب نماید به‌نحوی که منجر به اخلال در کارکرد صحیح و ثبت ارقام مصرفی گردد، علاوه بر الزام به اعاده وضع به حال سابق، به پرداخت بهای خدمات مصرفی و جبران خسارت و جزای نقدی درجه شش موضوع ماده (۱۹) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲/۲/۱ محکوم می‌گردد.

این قانون به‌خاطر مشخص‌نمودن مجازات استفاده‌کنندگان غیرمجاز و قطع خدمات و همچنین اجازه واگذاری انشعاب به مستحداثات غیرمجاز برای جلوگیری از سوءاستفاده و اتلاف آب و برق و وصول بهای انشعاب و خدمات بسیار مؤثر واقع‌شده است (ذوالفقاری، ۱۴۰۰). مقنن با توجه به حجم بالای احداث غیرمجاز و برقراری انشعابات غیرمجاز نسبت به تصویب این قبیل قوانین اقدام کرده است اما چه بهتر است که دستگاه‌های مربوط و متولیان ساخت‌وساز اقدامات و نظارت‌های قانونی و قضایی لازم را جهت جلوگیری از احداث و اتمام مستحداثات غیرمجاز مبذول نمایند.

"قانون هوای پاک" که در تاریخ ۱۳۹۶/۴/۲۵ به تصویب رسید شهرداری‌های شهرهای با جمعیت بیش از پنجاه‌هزار نفر را طی مدت ده سال بعد از ابلاغ این قانون موظف کرد با همکاری ادارات منابع طبیعی شهرستان و وزارت نیرو سرانه فضای سبز خود را حداقل به پانزده مترمربع افزایش دهند، تولید و تأمین نهال‌های مناسب موردنیاز مقاوم، بومی و کم‌آب را برعهده ادارات منابع طبیعی و فرایندهای کاشت، نگهداری و بهره‌برداری را در زمره وظایف شهرداری‌ها قرار داده است. همچنین فراهم‌سازی و تهیه منابع آبی موردنیاز از محل پساب شهر با استفاده از روش‌های جدید آبیاری توسط شهرداری، برعهده وزارت نیرو قرار گرفته است. همچنین سازمان حفاظت محیط‌زیست با همکاری وزارت نیرو موظف به بررسی نیاز آبی زیست‌محیطی رودخانه‌ها، تالاب‌ها، دریاچه‌ها و زیست‌بوم‌ها است وزارت نیرو متناسب با شرایط عادی، خشک‌سالی و یا ترسالی سالانه اقدامات لازم را برای اختصاص حق‌آبه انجام دهد. همچنین حداکثر طی ۲ سال از ابلاغ این قانون سازمان هواشناسی کشور موظف شده با همکاری با سازمان حفاظت محیط‌زیست شبکه‌های ملی هشدار و پیش‌آگهی وقایعی همچون سیل، گردوغبار و طوفان را اعلام نماید.

"جهاد کشاورزی"، "سازمان جنگل‌ها، مراتع و آبخیزداری"، "راه و شهرسازی" و "وزارت کشور" از محل اعتبار مشخص‌شده در ردیف‌های بودجه‌ای و دهیاری‌ها و شهرداری‌ها از منابع مالی که در اختیاردارند اعم از عوارض و وجوه عمومی طی پنج سال که به تأیید سازمان می‌رسد موظف‌اند با استفاده از روش‌های آبیاری مدرن و با استفاده از پساب‌های روستایی و شهری حریم سبز بزرگ‌راه‌ها و کمربند سبز شهرها و روستاهایی که پدیده گردوغبار در آن‌ها فراوان است را ایجاد نمایند. در همین راستا فراهم‌سازی منابع آبی موردنیاز این فرآیندها از محل آب مازاد حاصل از تغییر روش‌های آبیاری سنتی و قدیمی به آبیاری جدید و نوین در مناطق نامبرده شده این ماده بر عهده وزارت نیرو قرارگرفته که در صورت کمبود منابع آبی، آب موردنیاز را از محل پساب تولیدی یا سایر منابع فراهم کند.

در ماده یک "قانون حفاظت از خاک" که در تاریخ ۱۳۹۸/۳/۴ به تصویب رسید وضعیت اضطرار به مواقعی گفته می‌شود که آلودگی خاک، موجب آلودگی منابع آب (سطحی و زیرزمینی) شود، به‌گونه‌ای که سلامت انسان و محیط را دچار مخاطره جدی کند. در این قانون با توجه به اهمیت آب وضعیتی که آلودگی خاک موجب آلودگی آب شود را وضعیت اضطرار دانسته است. به‌طوری‌که بند پ ماده ۱۴ این قانون مقرر داشته است: وزارت نیرو موظف است:

- با همکاری وزارت جهادکشاورزی و وزارت کشور (سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور)، سازوکارهای لازم جهت کنترل آب‌های سطحی (سیلاب) در سطح ملی و استانی را ایجاد کند؛
- با همکاری وزارت جهاد کشاورزی، سازمان هواشناسی کشور و سایر دستگاه‌های مرتبط موضوع ماده (۲) این قانون، نسبت به پیشگیری از خشکسالی اقدامات لازم را انجام دهد؛
- نسبت به ذخیره‌سازی آب برای شرایط اضطراری اقدام کند؛
- با ایجاد زیرساخت‌های مناسب و ایمن، سازوکارهای لازم جهت تأمین آب و برق مراکز جمعیتی در شرایط اضطراری را با همکاری وزارت کشور برنامه‌ریزی و اعمال کند.

در ماده واحد "قانون واگذاری مالکیت مربوط به تأسیسات آب و فاضلاب مصوب ۱۴۰۰/۵/۵" عنوان شده است: به دولت اجازه داده می‌شود با رعایت قانون تشکیل شرکت‌های آب و فاضلاب هرگونه مایملک مربوط به تأسیسات آب و فاضلاب که از متولیان قبلی تأمین و توزیع آب در اختیار و تصرف شرکت‌های آب و فاضلاب استانی قرار گرفته یا خواهد گرفت اقدام به انتقال مالکیت اموال، تأسیسات و ماشین‌آلات آن‌ها نماید. در خصوص وقف، وصیت و موارد شرعی مشابه، واگذاری با رعایت موازین شرعی مربوط انجام خواهد شد.^۲ در این دوره، قانونگذار با تصویب قوانینی همچون قانون بودجه سال ۹۰، سیاست‌های کلی محیط‌زیست، قانون هوای پاک، قانون حفاظت از خاک و قانون واگذاری تأسیسات آب و فاضلاب، سعی در تأمین اعتبارات لازم برای طرح‌های آب‌رسانی به روستاها، حفاظت از منابع آب، پیشگیری از آلودگی منابع آب، مقابله با پدیده خشکسالی و افزایش سرانه فضای سبز شهری داشته است. در مجموع، رویکرد قانونگذار طی این دوره، تأکید بر حفاظت و پایداری منابع آب با اتخاذ سیاست‌ها و اقدامات پیشگیرانه بوده است که گام مثبتی در راستای نیل به اصول ۴۴ و ۴۵ قانون اساسی محسوب می‌شود.

نتیجه‌گیری

سابقه قانونگذاری در حوزه آب و منابع آبی در ایران بسیار طولانی است. اما با توجه به مطالعاتی که صورت گرفت و پرواضح است که این مقررات به هیچ عنوان دارای سیر منطقی صحیحی نیستند و هرازگاهی با توجه به نیاز مقطعی ایجاد شده‌اند و پس از مدتی به دست فراموشی سپرده شده‌اند. حتی کاملاً مشخص است قوانین جدیدی که در حوزه آب تصویب شده است یا عیناً از قانون سابق کپی‌برداری شده و با زبانی متفاوت تنظیم شده و یا به‌کل قوانین قبلی را به‌دست فراموشی سپرده و کاملاً برعکس حکمی که معمول بوده است تدوین و تصویب شده‌اند. بنابراین چنین رویه‌ای که در نگاه قانون‌گذار می‌باشد آن‌چنان که باید و شاید نخواهد توانست موفق باشد.

با توجه به نکات ذکر شده و علیرغم اهمیت آب و موضوعات وابسته به آن ضرورت داشت قانون‌گذار موضع‌گیری دقیق‌تری نسبت به احکام آب اتخاذ می‌کرد تا سیستم حال حاضر حقوق آب در کشور شکل دیگری می‌گرفت و با توجه به ضرورت تبعیت قوانین عادی با قانون اساسی مسائل و موضوعات مرتبط با موضوع آب در قالب چهارچوبی مشخص قرار می‌گرفت.

با توجه به ضرورت‌های انقلاب و تغییرات علمی، فرهنگی، سیاسی کشور انتظار می‌رفت نظام حقوقی آب با تغییرات اساسی همراه باشد اما با بررسی قانون آب و نحوه ملی‌شدن آن با قانون توزیع عادلانه که به‌نوعی جایگزین قانون قبلی محسوب می‌شد می‌توان دریافت که تغییرات به‌خصوصی صورت نگرفته و بنیان و اساس این قانون موخرالتصویب همان قوانین سابق است که حتی وجه اشتراک بسیاری از لحاظ عناوین فصل‌ها و محتوا مواد قانون با قانون سابق دارد.

بنابراین پیشنهاد می‌شود ابتدا تنقیح کامل نسبت به قوانین حوزه آب توسط معاونت تنقیح قوانین صورت گیرد و کلیه قوانینی زائد، بلااستفاده، نسخ و نقض شده مورد پاک‌سازی قرار گیرد و بجای آنکه قوانین متعددی در این حوزه تصویب شود قانونی جامع که کلیه حدود و ثغور حوزه آب و منابع آبی را تحت‌شمول قرار دهد تدوین و تصویب شود.

^۲ قوانین و مقرراتی در رابطه با واگذاری و انتقال تأسیسات و دارای‌های دستگاه‌های متولی آب‌رسانی قبلی به شرکت آب و فاضلاب در قانون تشکیل شرکت‌های آب و فاضلاب مصوب وضع شده بود که اکنون با گذشت بیش از سی سال از تصویب این قانون همچنین ارزش این اموال و دارایی‌ها و مشکلات و چالش‌های اجرای قوانین و نحوی پرداخت بهای آن‌ها انتقال و واگذاری به‌طور کامل انجام نشده است.

منابع

- ۱- ارشدی، علی‌یار، کیانیان، فهمیه، (۱۳۹۹)، بررسی تاریخی صنعت آب و مسائل حقوقی آن، نشر پژوهشگاه نیرو، تهران.
- ۲- آیرملو، نورالدین، (۱۳۸۰)، حریم منابع آب، نشر پیک نور، تبریز.
- ۳- بهروش، سیدعلی‌محمد، (۱۳۸۰)، نحوه بهره‌برداری از آب‌های عمومی در حقوق ایران با نگرشی تطبیقی، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی،
- ۴- حسینیان، سعید، (۱۳۶۲)، آب پدیده‌ای مبارک و عامل حیات، نشر حسینیان، تهران.
- ۵- درویش‌زاده کوچ‌اصفهانی، رضا، (۱۳۹۸)، واکاوی سیر تطور قانونگذاری در حوزه صنعت آب، فصلنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، ش. ۲۰.
- ۶- ذوالفقاری، حسین، (۱۳۸۵)، مالکیت منابع آب و حریم آب، گزارش کلی، تهران.
- ۷- ذوالفقاری، یوسف، (۱۴۰۰)، حقوق آب، نشر میزان، تهران.
- ۸- رشیدی، حمیدرضا، (۱۳۸۲)، قانون توزیع عادلانه آب در آینه حقوق ایران، نشر دادگستر، تهران.
- ۹- زاهدی، حسن، (۱۳۸۴)، نظام‌های حقوقی مالکیت منابع آب و استفاده از آن، نشر فیضی، تبریز.
- ۱۰- سرمد، مرتضی، (۱۳۵۱)، حقوق آب، ج ۲ و ۳، نشر نامشخص، تهران.
- ۱۱- غلامی، محسن، (۱۳۸۹)، آشنایی با مبانی و اصلاح الگوی مصرف، نشر فرازماپردازش، تهران.
- ۱۲- کاتوزیان، ناصر، (۱۳۸۳)، قانون مدنی در نظم حقوق کنونی، نشر میزان، تهران.
- ۱۳- لباف‌هاینکی، مجید، (۱۳۸۵)، نظام‌های تقسیم آب در ایران، موسسه انتشاراتی قدس رضوی، تهران.
- ۱۴- محمودی، امیررضا، کامران چرن‌دابی، مصطفی، (۱۴۰۰)، مطالعه مقررات حفاظت از جنگل در حقوق ایران و ترکیه، نشر یاشار قلم، تبریز.
- ۱۵- معین، محمد، (۱۳۷۱)، فرهنگ فارسی، نشر امیرکبیر، تهران.
- ۱۶- میبیدی، جمال، (۱۳۸۱)، بررسی و ارائه راهکارهای لازم جهت اجرای مؤثر قانون توزیع عادلانه آب، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته مدیریت اجرایی، موسسه تحقیقات و آموزش مدیریت.
- ۱۷- هاشمی، سیدمحمد، (۱۴۰۰)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۲، نشر میزان، تهران.